

DE EMMAÛS-CHRISTUS VAN REMBRANDT VAN RIJN in Musée Jacquemart-André (Parijs)

De eucharistie is een wezenlijk thema in de christelijke kunst. In de romaanse en tot laat in de gotische kunst bleef het Laatste Avondmaal het geliefde onderwerp. De Emmaüsprent kwam pas later meer aan bod met grootmeesters als Caravaggio en Rembrandt als hoogtepunt. Rembrandt heeft nooit een Laatste Avondmaal geschilderd. Het Emmaüs-verhaal daarentegen heeft hij wel een tiental maal verbeeld. Hij onderzocht de mogelijkheden om de drie genodigden stijlvol aan tafel te plaatsen. Zo bevindt Christus zich viermaal aan tafel gezeten tussen beide leerlingen, eenmaal rechtopstaand tussen hen, tweemaal rechtop gezeten, eenmaal in profiel op de rand van de stoel, vertrekkensklaar.

Het bekendste Emmaüs-doek hangt vandaag in het Louvre. Het mysterie van het gedeelde brood en van de opgestane Christus die een immense goedheid uitstraalt, wordt er in al zijn volheid uitgedrukt. Twintig jaar eerder – Rembrandt was toen 22 – schilderde hij zijn eerste versie van hetzelfde verhaal. Het doek, dat in het Parijse Musée Jacquemart-André wordt bewaard, is een meesterwerk van clair-obscur en van een totaal andere toonaard dan dat in het Louvre.

HET SCHAMELE INTERIEUR

Rembrandt toont een interieur van uiterste eenvoud. Een plankenmuur zoals in de boerenhuizen in Nederland. De kledij van de Emmaüsganger is van een bijna miserabele armoede. Met ontblote borst, gekleed als een landloper, maakt deze discipel een schamele indruk. Wellicht is Rembrandt schatplichtig aan de unieke kijk van Caravaggio op mensen aan de rand van de maatschappij of die aan lager wal zijn geraakt. Caravaggio heeft de Emmaüsgangers voorgesteld als dompelaars met gezichten die hij zag in de straten van Rome. Hij plaatste de Christusfiguur liefst te midden van arme en kleine lieden. Ook de Emmaüsleerling in het Musée Jacquemart-André lijkt een proletariër. Met zijn geopend, slordig hemd, zijn onverzorgde baard wordt hij een soort antiheld, ver van alle opsmuk en brio. Boven zijn hoofd hangt een jagerstas. Verder zien we op de tafel een aarden bord, een mes dat bijna van het tafelkleed glijdt, een nauwelijks herkenbaar gerecht en een kostbare beker. Deze gouden kelk getuigt van Rembrandts liefde voor luxe die hij levenslang, zelfs geruïneerd, nog obsessieel, behield.

DE PERSONAGES

In dit doek schijnt een gouden glans van avondlicht, als licht dat naar honing smaakt. Het symboliseert: *Blijf bij ons, want het is bijna avond en de dag loopt ten einde.* (Lc 24, 29) Licht en donker scheiden de twee leerlingen. Beiden zijn gevangen in verbijstering. Het gouden licht belicht de ene, het nachtelijke duister verbergt de andere. Een Emmaüsganger zit aan tafel, de andere, nauwelijks zichtbaar, viel vol schrik van zijn stoel en verloor zijn plaats aan de dis. Toch zijn zij onzegbaar verenigd door het licht van Christus' aanwezigheid en door de nacht van zijn verdwijning.

Aan de rechterzijde overheerst het licht, aan de linkerzijde is de nacht de dominante aanwezige. In dit beeld concerner licht en schaduw met elkaar. Ook wij, beschou-

wers van dit doek, delen in dit verblindend schitterend licht en herkennen de nacht die wij in ons hart meedragen.

Christus, in een klassiek profiel, draagt halflange haren. Het glanzend zwarte baardje is in twee punten gescheiden. Op het moment van het breken van het brood, staat hij op het punt opnieuw te verdwijnen. De lichtbron staat achter hem. Het tegenlicht tekent het silhouet van Christus scherp af op helverlichte achtergrond, als in Chinese schaduw. Rembrandt accentueert hiermee het ietwat spookachtige aspect van Jezus' silhouet. Hij staat er wel, maar vertrekkenklaar. *Maar Hij werd onttrokken aan hun blik.* (Lc 24, 31) Het magische effect van tegenlicht toont Christus, tegelijk aanwezig en afwezig.

De Emmaüsdiscipel staat in het volle licht, beschenen door een verborgen lichtbron in Jezus' buurt. Hij kan zonder twijfel het gezicht van Jezus aanschouwen. In een schrikkend gebaar van verbijstering, accentueert zijn handgebaar de plek van zijn hart. *Brandde ons hart niet toen Hij onderweg met ons sprak en de Schriften voor ons ontsloot?* (Lc 24, 32) *Waarom deze uitspraak?* Hadden zij Hem reeds onderweg herkend aan de klank van zijn stem? Door hun de Schrift te ontsluiten had Hij hen wellicht zijn paaskracht onthuld die zij tot heden niet hadden vermoed. Hij was niet opnieuw kenbaar op de wijze zoals zij Hem tijdens zijn aards verblijf hadden gekend. Hij werd herkenbaar op onverwacht nieuwe wijze, geopend op de toekomst. Geen herhaling van wat was, maar herontdekking van wat komt. Wat hebben de Emmaüsgangers gezien? Rembrandt toont ons hier niet wat zij hebben gezien, maar hoe ze Hem hebben gezien.

De man kijkt niet eerst naar het gezicht van de Godmens, maar naar de handen die het brood breken, zoals het evangelie getuigt. *Toen Hij met hen aan tafel aanlag, nam Hij het brood, sprak het zegengebed uit en gaf het hun.* (Lc 24, 30) In dit gebaar herkent hij het mysterie van Christus' aanwezigheid. Deze Emmaüsganger, helemaal ondersteboven door de ontmoeting met de opgestane Christus, deinst achterover, opgeschrikt door het schaduwbeeld van hem die op het punt staat opnieuw te verdwijnen. De beker is net niet omgestoten door het bruuske, onthutste gebaar waarmee de Emmaüslering oog in oog met Christus achterover wijkt.

De andere leerling links is van zijn stoel gevallen, van het verschieten. De omgestoten stoel, nauwelijks zichtbaar, de beker die wankelt, het mes uit evenwicht ... zijn aanwijzingen van de trance die de leerlingen heeft aangegrepen.

De meesteres des huizes helemaal links op de achtergrond vervult nederig de huishoudelijke taken. Zij is nauwelijks zichtbaar en tekent zich af als in contrapunt op eenzelfde wijze als Christus. Zij buigt voorover in contrast met Jezus die achterover neigt aan de overkant.

CLAIR-OBSCUR

Voor dit Emmaüstafereel maakte Rembrandt op verrassende wijze gebruik van clair-obscur. In dit kleine meesterwerk zijn schaduw en licht gelijk verdeeld. Schouwend naar dit beeld worden wij tegelijk één met het licht van Christus en met de nacht van de lijdende dienaar. *Moest de Messias al dat lijden niet ondergaan om zijn glorie binnen te gaan?* (Lc 24, 26) Terwijl Jezus op het voorplan, onherkenbaar, onzichtbaar, in het duister blijft, straalt Hij een bovennatuurlijk licht uit dat de Emmaüsgangers helemaal verrast. Dit licht is zowel natuurlijk als spiritueel. Een licht dat samenbrengt en scheidt. Op geniale wijze verbergt het Jezus' gezicht om Hem met des te meer kracht aanwezig te stellen.

Het lichteffect laat een verblindende, betoverende indruk na. Het is de perfecte uitvoering van een trend die op dat ogenblik furore maakte. Caravaggio had kort voor Rembrandt het schuin invallend licht, het clair-obscur-effect, reeds toegepast. Rembrandt was in de ban van het Caravaggisme. Waardoor hij reeds in zijn eerste Emmaüstafereel brak met de klassieke voorstelling van dit verhaal.

SLOT

Onder de Bijbelse thema's bekleedt de Emmaüsmaaltijd een voorname plaats. Van alle verschijningsverhalen bevat dit het meest duidelijk een boodschap en een missie. Deze Christus laat niet enkel weten dat Hij de dood doorstaan heeft. Hij beklemtoont dat zijn sterven geen mislukking en einde was, maar een belofte, het begin van een nieuwe wijze van aanwezigheid onder de mensen. In deze Christus straalt een kracht van ontleding – van *kenosis* – die Hem plaatst boven de wisselvalligheden van de zichtbaarheid. Het Emmaüsverhaal spreekt van zending. *Zij stonden op en gingen meteen terug naar Jeruzalem, waar ze de elf en de anderen aantreffen.* (Lc 24, 33)

Mark DELRUE